

WYDAWNICTWO UMCS

ANNALES
UNIVERSITATIS MARIAE CURIE-SKŁODOWSKA
LUBLIN – POLONIA

VOL. X

SECTIO N

2025

ISSN: 2451-0491 • e-ISSN: 2543-9340 • CC-BY 4.0 • DOI: 10.17951/en.2025.10.15-21

Wprowadzenie

Introduction

Z prawdziwą przyjemnością zapraszamy Państwa do lektury 10. numeru czasopisma „Annales UMCS. Sectio N – Educatio Nova”. Prezentowany tom przynosi teksty w większym lub mniejszym stopniu związane z ogólnym tematem: „Stereotypy, uprzedzenia i dyskryminacja”.

Stereotyp znalazł się w polu zainteresowań badaczy za sprawą głośnej publikacji Waltera Lippmanna *Public Opinion* z 1922 roku, w której autor użył tego terminu, aby mówić o uproszczonych schematach wyobraźniowych, którymi ludzie posługują się, by kategoryzować i oceniać siebie nawzajem. W powszechnym odczuciu przyjęło się wiązać stereotyp z postawą uprzedzenia, odrzucenia i dyskryminacji, wynikającą z utrwalonej społecznie negatywnej opinii o kimś (stereotypy społeczne, etniczne, rasowe), która ma na ogół charakter generalizujący i nie jest efektem osobistych doświadczeń.

Właśnie takie ujęcie stereotypu, a także postaw i działań będących następstwem stereotypowego myślenia, stało się przedmiotem znacznej części opisów i analiz zamieszczonych w prezentowanym tomie.

Tom otwiera artykuł Dounii Boutirny na temat stereotypowych obrazów Bliskiego Wschodu w wybranych opowiadaniach szwajcarskiej podróżniczki i pisarki z końca XIX wieku – Isabelle Eberhardt. Autorka pokazuje, jak stereotypy ujawniają ideologicznie motywowane uprzedzenia poznawcze, zwłaszcza w kontekście kolonializmu, a europejskie uprzedzone postrzeganie Wschodu jest wynikiem stereotypowych obrazów, które zostały zbudowane w kontekście kolonialnego zdominowania Orientu. Bierze też pod uwagę związek między dyskursem orientalistycznym a rasą, płcią i seksualnością.

Kolejne dwa teksty dotyczą problemu mowy nienawiści. Aouda Mazot proponuje zbadanie różnych markerów językowych mowy nienawiści wobec mniejszości, które można zidentyfikować w mediach społecznościowych, w tym na platformie X (dawnym Twitterze), po tragicznych wydarzeniach w Nanterre w czerwcu 2023 roku. Autorka z perspektywy pragmatyczno-lingwistycznej analizuje sekwencje wyrażające nienawiść, jawnie lub skrycie, za pomocą technik ironicznych i humorystycznych. Kwestię mowy nienawiści porusza również Ewa Kalinowska, stawiając pytanie o aktualność obrazu relacji społecznych przedstawionych w filmie Mathieu Kassovitza *La Haine (Nienawiść)* z 1995 roku. Sceny w filmie i wypowiedzi głównych bohaterów pełne są nienawistnych postaw i obraźliwych uwag, odzwierciedlających wszechobecną agresję i przemoc we współczesnym społeczeństwie. Film kreśli obraz świata przepełnionego nieufnością, niezrozumieniem i wynikającą z tego nienawiścią, która wyraża się na różne sposoby.

Alioune Willane mierzy się z problemem stygmatyzowania i dyskryminacji innych (z powodu rasy czy choroby), prezentując analizę porównawczą dwóch powieści: *Saint Monsieur Baly* Williama Sassine'a i *Je suis quelqu'un* Aminaty Aidary. Oba teksty odnoszą się do różnych obszarów geograficznych, ale pokazane sposoby marginalizacji wykorzystują te same kryteria klasyfikacyjne, oparte na kliszach, uprzedzeniach i stereotypach krążących w opisywanych przestrzeniach.

Mohamed Ballouki z kolei stawia sobie za cel zbadanie form wykluczania społecznego i politycznego w postkolonialnym Maroku w ujęciu porównawczym poprzez analizę dwóch dzieł należących do różnych gatunków – w filmie *Le déterreur* Mohammeda Khair-Eddine'a i w powieści *The Sea Is Behind* Hichama Lasriego. Badacz pokazuje, jak kino i literatura w sposób wywrotowy traktują represje i marginalizację ludzi wykluczonych. Oba analizowane dzieła poruszają kwestię wykluczenia społecznego i walk mniejszości w tamtejszym kontekście społeczno-kulturowym oraz potępiają okrucieństwo marginalizacji wykluczonych.

Różne aspekty przemocy w rodzinie, ze szczególnym zwróceniem uwagi na cykl przemocy domowej, jej formy i skutki, a także podtrzymujące ją stereotypy są przedmiotem zainteresowania Elizy Mazur, Moniki Szpringer, Edyty Laurman-Jarząbek i Krzysztofa Beygera. Podstawą badań były dane statystyczne Komendy Wojewódzkiej Policji z lat 2017–2022 oraz Wojewódzki Program Przeciwdziałania Przemocy Domowej Województwa Świętokrzyskiego na lata 2023–2028.

Christine Martinez również rozwija temat przemocy i proponuje analizę zjawiska znęcania się (bullyingu) w szkole we Francji, badając jego powszechność, konsekwencje dla uczniów oraz strategie interwencji wprowadzone w celu

zwalczania tej plagi, która dotyka coraz więcej uczniów oraz ma wpływ na zdrowie psychiczne, fizyczne i społeczne młodych ludzi.

Szczególną perspektywę prezentacji zjawiska dyskryminacji w szkole przyjmuje Andrianasy Angelo Djistera. Jest to spojrzenie pod kątem ekonomiki działań edukacyjnych. W jego ujęciu dyskryminacja jest formą nieefektywności w systemie edukacji, ponieważ ogranicza akumulację kapitału ludzkiego.

Leszek Tymiakin, opisując przejawy ageizmu w tekstach polskich piosenek z XX wieku, porusza problem stereotypizacji oraz nierównego traktowania osób starszych. Wskazuje na różne formy dyskryminacji: deprecjonowanie, przyjmowanie lekceważącej postawy emocjonalnej, potępienie, wykluczenie (szczególnie wobec kobiet).

Hind Sabour El Alaoui i Rajaa Nadifi stawiają pytanie, czy praktyki edukacyjne stosowane w marokańskiej szkole średniej sprzyjają realizacji polityki równości płci, czy też ją ograniczają. Na podstawie analizy sytuacji w prywatnej szkole autorki badają, czy praktyka nauczania ma charakter integracyjny i sprzyja koedukacji, która jest jedną z głównych cech marokańskiej szkoły.

Dwa kolejne teksty poświęcone zostały charakterystyce pewnych wyodrębnionych środowisk. Ewa Boksa i Łukasz Orliński podjęli się przedstawienia subkultury dresiarzy w ujęciu aksjologicznym poprzez odwołanie do świata wartości twórców polskiego hip-hopu i rapu oraz manifestowanych w piosenkach poglądów, przekonań i postaw. Z kolei Dariusz Piechota skupił się na środowisku osób z syndromem DDA (Dorośli Dzieci Alkoholików) przedstawionym w najnowszej prozie realistycznej – w trzech powieściach: *Bezmatek* Miry Marcinów, *Mireczek. Patoopowieść o moim ojcu* Aleksandry Zbroi i *Matrioszka* Marty Dzido, w których – w różnych konwencjach literackich – ukazany jest destrukcyjny wpływ dorastania w rodzinie z problemem alkoholowym. Wspólne tym trzem autorkom jest przekonanie o terapeutycznej mocy pisania, będącej zarazem metodą odbudowywania pozytywnego wizerunku siebie i świata.

Kolejne artykuły łączy próba wykorzystania tekstów literackich czy też – szerzej – różnych form aktywności artystycznej w działaniach edukacyjnych skierowanych przeciwko stereotypowemu myśleniu i jego negatywnym konsekwencjom.

Nadège Langbour zaleca wykorzystywanie tekstów współczesnej literatury młodzieżowej w celach profilaktycznych, ponieważ wyjaśniają one młodym czytelnikom mechanizmy znęcania się. Opowiadania podkreślają rolę stereotypów w kształtowaniu dyskryminacji i przemocy związanej ze szkolnym znęcaniem się, które zaczyna się od poniżających przezwisk – wykorzystywania społeczno-kulturowych stereotypów dotyczących wyglądu lub zachowania, aby stworzyć przezwisko i zaatakować ofiarę.

Podobnie Elżbieta Kruszyńska zwraca uwagę na rolę lektury tekstów literackich w rozbudzaniu i rozwijaniu empatii wobec Innego, Obcego oraz w kształtowaniu zachowań prospołecznych u młodych czytelników – uczniów, w czym użyteczne stają się metody edukacji wielokulturowej oraz czytanie empatyczne jako skuteczna metoda osvajania lęku, kształtowania postaw tolerancji i akceptacji wobec „inności”.

Magdalena Marzec-Jóźwicka wskazuje korzyści płynące z omówienia na lekcjach języka polskiego w szkole podstawowej powieści *Stan splątania* Roksany Jędrzejewskiej-Wróbel, w której uczniowie znajdują wzorce i przykłady budowania relacji międzypokoleniowych. Rolę właściwych wzorców w kształtowaniu postawy akceptacji wobec innych podkreśla również Małgorzata Gajak-Toczek, przywołując przykład bohaterów i fabuły powieści R.J. Palacio. Natomiast Dorota Karkut poleca książki: Anny Sobolewskiej *Cela. Odpowiedź na zespół Downa*, Katarzyny Ryrych *Wyspa mojej siostry*, Doroty Terakowskiej *Poczwarka*, Magdy Papuzińskiej *Wszystko jest możliwe* oraz Olgi Ptak *Kto ukradł jutro? Czyli dlaczego nie jest jak z obrazka*, a także zbiór reportaży Jacka Hołuba *Żeby umarło przede mną. Opowieści matek niepełnosprawnych dzieci* jako źródło wiedzy na temat możliwości i ograniczeń osób z dysfunkcjami i zarazem punkt wyjścia przy przełamywaniu stereotypów na temat niepełnosprawności jako nieszczęścia czy niezdolności do uczestnictwa w życiu społecznym. Do reportaży Hołuba *Żeby umarło przede mną. Opowieści matek niepełnosprawnych dzieci* oraz *Niegrzeczne. Historie dzieci z ADHD, autyzmem i zespołem Aspergera* odsyła również Beata Strzępek-Leśniak, zwracając uwagę na przykłady walki z funkcjonującymi w obiegu społecznym stereotypowymi wyobrażeniami niepełnosprawności.

Przedmiotem zainteresowania Magdaleny Stoch jest strategia kamuflażu społecznego, stosowana zazwyczaj przez osoby w spektrum autyzmu (ASD), przedstawiona w powieściach Richarda Powersa *Listowieść* i *Zadziwienie*, gdzie jest traktowana jako narzędzie krytyki społecznych norm współczesnej kultury i niedostosowania systemów społecznych do potrzeb osób w ASD. Autorka artykułu podkreśla, że te powieści świadczą o potencjale literatury w budowaniu empatii i stwarzaniu pola do refleksji nad kryzysami społecznymi.

Szczególną formą wykluczenia jest dyskryminacja, a odniesienie do tego zjawiska jest dostrzegalne w dziełach literackich, co pokazuje w swoim artykule Roxane Petit-Rasselle. Autorka zauważa, że konstruując postać bohatera powieściowego, Aleksander Dumas zarazem zabiera głos w dyskusji na temat stereotypów narodowościowych. Ponadto zwraca uwagę na niejednoznaczną strategię Dumasa, który zamiast otwarcie odpowiadać na rasistowskie ataki, których był celem, przenosi kwestię rasy na teren fabuły i tekstu literackiego. Dumas w swojej relacji z podróży *Impressions de voyage. Midi de la France*

porównuje mieszkańców południowej Francji do Hiszpanów, Saracenów i Indian, przedstawiając mieszkańców Południa jako postacie egzotyczne dla czytelników z północnej Francji. Podobnie w *Trzech muszkieterach* Dumas, opisując wygląd, nawyki językowe i kulturowe D'Artagnana, przywołuje powszechne stereotypowe wyobrażenie mieszkańca Gaskonii.

Julius Aderogba Odewabi, przywołując komediowy serial *En Place* Jean-Pascala Zadięgo i sposób prezentowania rzeczywistości typowego francuskiego przedmieścia, na przykładzie Bobigny w aglomeracji paryskiej przedstawia wyrażoną w komediowym serialu polemikę ze stereotypowym obrazem przedmieść (*banlieues*) poprzez zakwestionowanie powszechnie przyjętego poczucia deprivacji, frustracji, ucisku i wykluczenia „kolorowych Francuzów”, mieszkańców przedmieść. Zdaniem autora tekstu sposób budowania fabuły serialu pozwala odczytać go m.in. jako postulat przeformułowania dyskursu politycznego na temat przedmieść i ich mieszkańców.

W ostatnim w tej części artykule Przemysław M. Waszak, Magdalena Pierucka, Dorota Dydjow-Bendek, Radosław Czernych, Katarzyna Trzeciak-Bilska, Anna Rój i Paweł Zagożdżon prezentują przegląd programów nauczania pod kątem wdrożonych w systemie edukacji w Polsce strategii i narzędzi przeciwdziałania dezinformacji oraz kształtowania krytycznego myślenia uczniów, a także analizują metody stosowane w polskim systemie edukacji w celu zwalczania dezinformacji i wspierania krytycznej analizy danych. Postulują położenie większego nacisku na edukację medialną w Polsce, np. przez wprowadzenie w szkołach podstawowych i średnich przedmiotów koncentrujących się na umiejętności korzystania z mediów, a także opracowanie specjalistycznych kursów weryfikacji i krytycznej analizy danych na poziomie szkolnictwa wyższego.

Ostatnia część dotyczy szeroko rozumianego obrazu edukacji, prezentowanego z różnych perspektyw, a otwiera ją artykuł Anety Grodeckiej, w którym autorka prezentuje krytyczne omówienie książki Annie Murphy Paul *Jak myśleć, nie używając mózgu*, odwołującej się do koncepcji „umysłu rozszerzonego” Davida Chalmersa – koncepcji specyficznego myślenia opartego na zmysłach, interakcji z otoczeniem i współpracy z innymi ludźmi. Artykuł zawiera także propozycję odniesienia tej koncepcji do zasad dydaktyki polonistycznej. Najważniejsze ustalenia dotyczą sposobu organizacji prac zespołowych („stoliki eksperckie”, metoda sześciu myślowych kapeluszy Edwarda de Bono, projekty) oraz stworzenia systemu ewaluacji tych form organizacji pracy.

Justyna Bajda i Dorota Michułka przedstawiają propozycję wykorzystania metody twórczego pisania przy analizie tekstu poetyckiego. Wypowiedzi uczniów na temat wiersza Kazimierza Przerwy-Tetmajera *W Zatoce Neapolitańskiej*, realizowane w postaci eseju i przez to odwołujące się do fantastyki jako konwencji

literackiej, pozwalają na wykorzystanie wyobraźni i emocji, dzięki czemu przynoszą pogłębioną, subiektywną reinterpretację utworu.

Agnieszka Wierzbicka w artykule recenzyjnym omawia publikację *Technopaideia. Zaawansowane technologie w edukacji humanistycznej* wydaną pod red. Sebastiana Borowicza i Joanny Hobot-Marcinek w 2024 roku. Zwraca uwagę na zalety wykorzystywania w edukacji nowoczesnych narzędzi dydaktycznych, co przyczynia się nie tylko do rozwoju umiejętności cyfrowych, lecz także do pielęgnowania wartości humanistycznych (np. refleksyjności, kreatywności, odpowiedzialności etycznej). Zauważa jednocześnie, że zaawansowane technologie nie są neutralnym narzędziem, mają bowiem wpływ na relacje międzyludzkie oraz są zdeterminowane przez kontekst społeczno-kulturowy.

Anita Jagun prezentuje wyniki badania kompetencji włoskich studentów uczących się języka polskiego w zakresie znajomości anglicyzmów obecnych w tzw. młodomowie współczesnej polskiej młodzieży. Prowadzą one do wniosku, że możliwe jest rozpoznanie ogólnych pojęć odpowiadających konkretnym wyrazom i wyrażeniom, wynikające ze znajomości języka angielskiego, ale zarazem występują trudności z rozpoznaniem niuansów semantycznych, które są efektem osadzenia anglicyzmów w nowym, polskim kontekście kulturowym.

Marta Chyb-Winnicka zdaje sprawę z rekonesansowych badań dotyczących różnicy w efektywności słuchania wynikającej z różnej płci słuchaczy. Badaniu z wykorzystaniem testu słuchania w języku polskim jako ojczystym zostało poddanych 101 dziewcząt i 111 chłopców – uczennic i uczniów czwartej klasy szkoły podstawowej. Badanie nie wykazało większych różnic między poziomem słuchania uczennic i uczniów, ponieważ bez względu na płeć badani uzyskali umiarkowane wyniki w teście.

Zofia Pomirska na podstawie materiału nauczania języka polskiego i historii oraz zapisków z dzienników wybranej wiejskiej szkoły opisuje mechanizmy ideologizacji polskiej oświaty w okresie pierwszych 10 lat po zakończeniu II wojny światowej. Efektem tych działań miało być wychowanie „nowego człowieka”. Miały one służyć kształtowaniu nowej, socjalistycznej wizji świata.

Andrianasy Angelo Djistera i Sabrina Rostaing-Paris podjęli próbę wykazania, że środki dyscypliny budżetowej narzucone przez Pakt Stabilności i Wzrostu państwom członkowskim Unii Gospodarczej i Walutowej w Europie uniemożliwiają im osiągnięcie celów określonych w strategii lizbońskiej. Jednoczesna realizacja celów lizbońskich i Paktu mogłaby nastąpić poprzez ograniczenie inwestycji w zależności od salda budżetowego. Aby przestrzegać zasad dyscypliny budżetowej, kraje należące do Unii Europejskiej muszą przeprowadzić konsolidację budżetową, co wiąże się z ograniczeniem wydatków publicznych, a zatem może negatywnie wpłynąć na realizację strategii gospodarki opartej na wiedzy.

Prezentowany tom zamyka artykuł Jacka Warchali, tylko pozornie luźno związany z zasadniczym tematem. Autor opisuje ekspansję dominującego w czasach kultury konsumpcji dyskursu marketingu na obszary innych dyskursów (np. feministycznego, religijnego), a także językowe mechanizmy tej ekspansji (np. „wszczepianie” metafor właściwych dla dyskursu marketingowego, wykorzystywanie potencjału perswazyjnego produktu i marki, budowanego w procesie narracji marketingowej). Niewątpliwie należy uznać, że będący manifestacją postawy perswadowania dyskurs marketingowy nie może się obyć bez odwołań do myślenia stereotypowego – wspólnotowego, powszechnie przyjętego systemu wartościowania i kategoryzacji. Jest to jednak nieco inne rozumienie stereotypowości niż przyjęte w pozostałych tekstach.

Oddajemy do Państwa rąk tom z nadzieją, że jego lektura dostarczy satysfakcji intelektualnej, a teksty będą źródłem inspiracji stymulujących do dalszych badań. W imieniu Redakcji życzymy owocnej lektury!

Anna Krzyżanowska

(Uniwersytet Marii Curie-Skłodowskiej w Lublinie)

Piotr Krzyżanowski

(Uniwersytet Marii Curie-Skłodowskiej w Lublinie)

Lidia Miladi

(Université Grenoble Alpes, Grenoble)